

دانشگاه پیام نور

پایان نامه

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

رشته زبان و ادبیات فارسی

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

عنوان پایان نامه :

تحلیل ساختاری داستان های فارسی سهروردی بر مبنای شیوه پراپ

استاد راهنما :

جناب آقای دکتر حسین یزدانی

استاد مشاور :

جناب آقای دکتر مصطفی گرجی

پژوهشگر : مهدیه جوادی

زمستان 1389

شماره
تاریخ
پیوست

دانشگاه پیام نور
دانشگاه پیام نور استان تهران

جمهوری اسلامی ایران
وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

تصویب نامه

پایان نامه کارشناسی ارشد خانم مهدیه جوادی رشته زبان و ادبیات فارسی به شماره دانشجویی ۸۵۸۱۰۱۰۴۸۶

تحت عنوان: تحلیل ساختاری داستانهای فارسی سهروردی

ساعت: ۱۵-۱۳/۳۰

تاریخ دفاع: ۸۹/۱۱/۱۱

درجه ارزشیابی: ۵

نمره: ۱۹

هیات داوران:

امضاء	مرتبۀ علمی	نام و نام خانوادگی	داوران
	استاد	دکتر یزدانی	استاد راهنما
	"	دکتر گرجی	استاد مشاور
	"	دکتر بهشتدار	استاد داور
	استاد	دکتر حاجی مژدانی	استاد داور

خیابان گریه‌خانی
ایران شهر، کوچه
پهلو، پلاک ۲۲
۸۸۴۹۱۰۵۷-۴۲
کد: ۸۸۴۹۱۰۴۲
www.tpuu

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

به روشنِ نورانیِ خوبِ چهر ... سر خیل سلسله چراغداران و یاران و عیاران....

شاد باد و خجسته روان استادم اگر چه از فراز سالیان و قرون به م ن آموزاندو تقویم را بی اثر نمود ...
این نگارش سیاه مشق کودکانه احمیت از آنچه استاد رساله فی العشوقش خواند....

خجسته باد روان استاد دور نزدیکم شیخ اشراق " شهاب الدین یحیای سهروردی " .

پیش گفتار

مطالب این پایان نامه در 3 فصل تنظیم شده است. ، فصل نخست که خود 3 به گفتار تقسیم شده است شامل مباحثی در حوزه ساختارگرایی ، ادبیات داستانی و ادبیات تمثیلی و زندگی نامه و آراء و آثار " شهاب الدین سهروردی" است . گفتار نخست از فصل اول اشاره ای به تاریخچه ساختارگرایی ، و پایه گذاران و مشاهیر این حوزه دارد . گفتار دوم حاوی مطالبی در خصوص داستان و انواع آن و عناصرتشکیل دهنده داستان است ، این فصل سپس به طور گسترده تر ، به ادبیات تمثیلی و داستان های کوتاه تمثیلی می -پردازد . گفتار سوم این فصل ، به شیخ اشراق اختصاص یافته است ، در ابتدا زندگی‌نامه شیخ اشراق و سپس آراء و نظریات وی و در انتها آثار او بالاخص داستان های کوتاه تمثیلی و فارسی زبان بیان شده اند . در فصل دوم این پایان نامه نگارنده به بررسی هشت داستان کوتاه سهروردی پرداخته است ، هر داستان کوتاه در این فصل در برگیرنده یک گفتار است و بنابر این فصل دوم حاوی هشت گفتار است . بررسی این هشت داستان ، خلاصه داستان ها ، تحلیل و ژرفکاوی آن ها ، بررسی و تعداد شخصیت های داستانی ، عناصر مکانی و زمانی ، میزان کاربرد آرایه ها و صناعات ادبی ، شیوه استفاده از تمثیل در خدمت محتوا ، را در بر می گیرد. در انتهای هر داستان نیز نمودارهایی ارائه شده است که این نمودار ها در اصل از جداول ریخت شناسی داستان های پریان " ولادیمیر پراپ " وام گرفته شده اند و سپس عناصر موجود در داستان های ایرانی را نیز به خود پذیرفته اند . فصل سوم این تحقیق نیز بیان گر نتیجه تحقیق و پاسخ به سوالات درج شده در مقدمه تحقیق است . همچنین برای تکمیل اطلاعات موجود در این پایان نامه نمودارها و جداولی به پیوست افزوده شده اند.

از مسائلی که جریان این تحقیق را کند می ساخت ، ابتدا ترجمه متون مربوط به ساختارشناسی بود ، که نگارنده بر خود لازم می دید که در حد امکان به جای بهره بردن از متون ترجمه شده فارسی ، در مباحث تاریخی و ارجاعات ، بازگشتی به منابع اصلی داشته باشد و بنابراین متون انگلیسی استفاده شده توسط نگارنده جای متون فارسی ترجمه شده را گرفتند. در ترجمه این متون و نقل از این گونه کتاب ه ۱ ، تمام سعی نگارنده بر حفظ سیاق متن و وفاداری به متن اصلی در عین ترجمه صحیح بوده است . همچنین در بخش زندگی نامه " شیخ اشراق " ، منبع اصلی مورد مطالعه و ارجاع ، کتاب " نزهه الارواح " (شمس الدین شهر زوری) به زبان عربی بوده است .

در اینجا بر خود لازم می دانم سپاس و احترام عمیق خود را ابراز دارم به حضور پدر فرهیخته و مادر فرزانه ام ، که از نخستین روز تحصیل تا لحظه حاضر یاور و پشتیبان من بوده اند و سپاس از دو خواهر مهربانم ، که لطف پیدا و پنهانشان بر من ، همیشه بی دریغ است .

وام دار زحمات بی شائبه استاد راهنمای فاضل و دانشمند ، جناب آقای دکتر حسین یزدانی هستم ، که با راهنمایی های مشفقانه و نظرات ارشادگر خود خود همواره مرا ، آگاهی دادند و در نیکو شدن این پایان نامه اهتمام بلیغ نمودند.

کمال امتنان از زحمات جناب آقای دکتر مصطفی گرجی که زحمت خوانش این پایان نامه را برعهده گرفتند و با درایت مرا در تصحیح این پایان نامه یاری دادند.

"ومن الله التوفيق والاستعانه"

زمستان 1389

چکیده :

یکی از راه های شناخت ادبیات داستانی کلاسیک فارسی ، بررسی آن با شیوه های علمی نو و اعمال تحلیل های ساخت گرایانه بر روی متون روایی است . نتیجه به کار بستن چنین شیوه هایی ، علاوه بر احیای سنت های ادبی کهن ، شناخت هر چه بیشتر ساختارهای داستانی متون و کشف شگردهای داستان پردازی نویسندگان و نیز تبیین نکات برجسته آثار آنان است .

در مورد جنبه های گوناگون معنایی و بررسی تمثیل های سهروردی ، شارحان و محققان مباحث به نسبت زیادی را طرح کرده اند ، اما در مورد قابلیت های داستانی برخی آثار وی و نیز ساخت های داستانی - نمایشی این آثار ، به ندرت مطلب در خور توجهی یافت می شود .

در این پایان نامه نگارنده نخست ، هشت رساله فارسی شیخ اشراق را که با محور داستانی تمایز یافته اند برگزیده و سپس به بررسی این هشت داستان جامع و نیز حکایات درونی آن ها پرداخته و با عنایت به عناصر تشکیل دهنده ساختار آن ها (اعم از تعداد حوادث ، چگونگی رخ دادن حوادث ، اشخاص داستان، اعمال خرق عادت و جادو ، عناصر مکانی و زمانی و احیانا نتیجه گیری انتهای داستان) به تفکیک ساختاری ها و طبقه بندی آن ها همت گمارده است . شیوه مورد کاربرد ، روشی است که به تسامح می توان آن را ریخت شناسی بر اساس نظریه " پراپ " نامید ؛ سپس الگوهای روایی استخراج گردیده و حکایات در این الگوها سامان یافته اند . داستان های جامع و حکایات درونی آنها ابتدا بر اساس 31 کارکرد پیشنهادی " پراپ " تجزیه و تحلیل شدند و الگوهای آنها استخراج گشت.

در بخش های انتهایی هر داستان در این رساله با ترسیم جداول درباره کارکردها و الگوهای حکایات بررسی شده سخن گفته ایم. بر اساس الگوهای کارکردی می توان به چند طرح کلی دست یافت که ساختار اصلی این داستان ها را تشکیل می دهند. این طرح ها یا الگوهای اصلی بر مبنای نوع های پربسامد داستان ها تنظیم شده اند و شامل 4 دسته اند :

الف) دور شدن از ملجاء و مأوای اصلی (دوری)

ب) فراموش کردن ملجاء و مأوای اصلی (فراموشی)

ج) جستجو برای فهم مساله یا نیل به کمال مطلوب (جستجو)

د) حضور مداوم شر (شر)

تمام افسانه های جادویی را می توان پس از شناسایی و استخراج جفت های کارکردی شان، در یکی از الگوهای چهارگانه یادشده جای داد. به این طریق ساختار کلی روایت در داستان های فارسی شیخ اشراق به دست می آید. نتایج حاصل از این پژوهش، می تواند به عنوان ماده اولیه در تحقیقات و بررسی های مرتبط با مطالعات علوم انسانی، از جمله مردم شناسی، جامعه شناسی و روان شناسی به کار گرفته شود.

آنچه در این رساله بعنوان ساختارگرایی در نظر گرفته شده است در حقیقت ترکیبی ست از شناسایی عناصر داستان در متون، نیم نگاهی به شکل تمثیلی آنها، بررسی ساخت های روایتی و بررسی نهایی داستان ها بر اساس شیوه های یاد شده در بالا و حاصل کار نشان دادن عناصر داستان در میان مفاهیم فلسفی و عرفانی داستان های فارسی شیخ اشراق است .

واژگان کلیدی : داستان ، سهروردی ، ساختار ، روایت ، الگو های داستانی ، پراپ

فهرست مطالب :

1	مقدمه
12	فصل اول (کلیات)
	گفتار اول
12	ساختارگرایی
12	در آمد
13	کلیات و تعاریف
15	تاریخچه
16	زمینه های ظهور ساختارگرایی در عرصه ادبیات
17	پیشرفت های تازه در نظریه
20	ساختار گرایی روسی در سده ی بیستم
21	شکل گرایی روسی
28	ساختار گرایی چک
30	ساختار گرایی فرانسوی
31	روابط ساختاری جانشینی
34	کلود لوی اشتراوس
38	روایت شناسی ساختارگرا
49	نقد ادبی در ایران
49	گذری بر پیشینیان

52	نقد امروز
54	تقی رفعت
55	نیما یوشیج
57	فاطمه سیاح
59	به دنبال نیما
59	احسان طبری
60	سال های 40 تا 57
64	از 1360 تا دوران ما
	گفتار دوم
69	ادبیات داستانی
69	قصه
75	رمانس
75	داستان کوتاه
76	انواع داستان کوتاه
76	داستان
78	عناصر تشکیل دهنده ی داستان
78	پیرنگ
79	پیرنگ بسته و پیرنگ طَبَق
80	گره افکنی
80	کشمکش

80 انواع کشمکش
80 کشمکش جسمانی
81 کشمکش ذهنی
81 کشمکش عاطفی
81 کشمکش اخلاقی
81 بحران
81 نقطه ی اوج یا بزنگاه
82 گره گشایی
82 شخصیت
83 شخصیت ایستا ، شخصیت پویا
83 درون مایه
83 شیوه های نمایش درون مایه
85 زاویه ی دید
85 زاویه دید بیرونی
86 زاویه دید درونی
87 زاویه دید دانای کل محدود
87 زاویه دید نمایشی
88 صحنه
88 اجزای صحنه
89 محل جغرافیایی داستان

89	کار و پیشه شخصیت‌ها.....
89	زمان یا عصر و دوره وقوع حادثه.....
89	محیط کلی و عمومی شخصیت‌ها.....
89	خصوصیات خلقی و اخلاقی.....
90	مقتضیات فکری و روحی.....
90	شیوه صحنه پردازی.....
90	گفت‌وگو.....
91	موضوع.....
91	داستان خیال و وهم یا فانتزی.....
92	داسلک‌های تمثیلی.....
93	داستان‌های نمادین و سوررئالیستی.....
94	داستان‌های واقع‌گرایی جادویی.....
94	تمثیل.....
94	تمثیل داستانی (Allegory).....
96	مقایسه تمثیل با انواع دیگر.....
98	انواع تمثیل.....
101	رمز و اهمیت آن در تمثیل به‌خصوص تمثیلات عرفانی.....
105	ارزش تمثیل در ادبیات.....
106	ارزش تمثیل در ادب عرفانی.....

107	تمثیل رویا به به عنوان نوعی ادبی
107	تمثیل رویا و داستان پریان
	گفتار سوم
110	سهروردی
110	زندگی نامه
112	منابع فکری و نظام فلسفی سهروردی
116	مبانی فکری حکمت اشراق
121	حکمت خسروانی
124	نماد در داستان های سهروردی
129	یادداشت های فصل اول
133	فصل دوم (بررسی داستان ها از دیدگاه ساختار گرایی)
	گفتار اول
133	رساله الطیر
136	شخصیت ها
138	مکان ها
138	حوادث داستان
139	راوی و دیدگاه داستان
139	زبان بیان داستان

140	تحلیل و ژرف‌کاوی داستان.....
140	بررسی داستان به شیوه ی ریخت شناسی گفتار دوم
143	عقل سرخ.....
146	شخصیت ها.....
148	مکان ها.....
149	حوادث داستان.....
149	راوی و دیدگاه داستان.....
149	تحلیل و ژرف‌کاوی داستان.....
150	کنش‌های اعداد و ارقام.....
151	بررسی داستان به شیوه ی ریخت شناسی گفتار سوم
158	در حالت طفولیت.....
162	شخصیت ها.....
162	مکان ها.....
162	حوادث داستان.....
163	راوی و دیدگاه داستان.....
163	تحلیل و ژرف‌کاوی داستان.....
164	کاربرد صنایع ادبی در خدمت متن.....
164	بررسی از دیدگاه ریخت شناسی.....

گفتار چهارم

172..... روزی با جماعت صوفیان

174..... شخصیت ها

174..... تحلیل و ژرف کاوی داستان

175..... بررسی از دیدگاه ریخت شناسی

گفتار پنجم

177..... آواز پر جبرئیل

180..... شخصیت ها

181..... مکان ها

181..... استفاده از صنایع ادبی در متن

182..... تحلیل و ژرف کاوی داستان

182..... بررسی به شیوه ریخت شناسی

گفتار ششم

184..... لغت موران

190..... بررسی به شیوه ریخت شناسی

گفتار هفتم

201..... صفیر سیمرغ

204..... بررسی داستان به شیوه ریخت شناسی

گفتار هشتم

206..... در حقیقت عشق

208.....	شخصیت ها
212.....	مکان ها
214.....	تحلیل و ژرف کاوی داستان
214.....	کاربرد صنایع و آرایه های ادبی
214.....	گفت و گوها
215.....	بررسی داستان به شیوه ریخت شناسی
219.....	نمادهای موثر و تکرار شونده در داستان ه ا
228.....	یادداشت های فصل دوم
	فصل سوم
232.....	خاتمه
238.....	الگوی داستان ها به طور خلاصه
242.....	سخن آخر
243.....	پیوست ا
244.....	فهرست منابع و مآخذ

1-1 بیان مسئله:

نظریه اصالت ساخت یا ساختار گرایی (Structuralism) بعنوان یکی از مؤثرترین نظریه های قرن بیستم، بطور اعم در تمامی حوزه های علوم انسانی و بطور خاص در حوزه های مردم شناسی، ادبیات، زبان شناسی حضوری فعال داشته است. بنیان گذار این شیوه "فردینان دوسوسور"¹ زبان شناس سوئیسی بود، که کار خود را در این حیطه با مطالعات در باب قوانین کلی زبان ها آغاز نمود.

ساختارگرایی وحدت یا واحدسازی را بعنوان یک کل در اثر دنبال می کند؛ با تجزیه و تحلیل یک اثر و استخراج نمادهای ساختاری، شیوه جنبش عناصر جانشینی و همنشینی در کنار هم، سعی در ارائه مجموعه ای بافتی کامل و یکپارچه دارد. سوالاتی که در این پژوهش مطرح است عبارتند از:

1 - چگونگی ساختار داستان های فارسی "سهروردی"

2 - مقایسه این ساختارها با هم و دریافت این مسأله آیا این ساختارها یکسان یا مشابه یا متفاوت

هستند؟

3 - مسئله دیگر قابلیت تطابق این داستان با نظریه های ساختار گرایی جدید است.

همچنین در این پایان نامه سعی بر این بوده است که بر یکپارچگی و پیوستگی این هشت داستان کوتاه، مهر تایید گذارده و سوالاتی که در زمینه پیوستگی یا عدم پیوستگی این داستان ها وجود دارد را پاسخ گوید.

4- سوال دیگر مورد بحث در این رساله، تعیین جایگاه شیخ اشراق، نه به لحاظ افکار و آراء فیلسوفانه و عارفانه، بلکه از منظر یک ادیب و داستان سرای تمثیل گراست و در بخش های مرتبط با داستان های شیخ اشراق، نگارنده به تعیین این جایگاه کوشیده است.

و سوال نهایی این تحقیق ، قابلیت انطباق این هشت داستان کوتاه با داستان های کوتاه امروزی از لحاظ عناصر داستانی و ساختاری است .

1-2 سابقه و ضرورت انجام تحقیق :

به تازگی پژوهش هایی در مورد ریخت شناسی افسانه های جادویی ایرانی و نیز سلسله مقالاتی با عنوان ریخت شناسی داستان های هزار و یک شب به مرحله اجرا در آمده است ، همچنین در باب برخی از آثار کلاسیک زبان فارسی چون منطق الطیر " عطار نیشابوری " ، برخی از حکایات مثنوی و فیه مافیه " مولانا جلال الدین بلخی " ، و بوستان سعدی بصورت گزینشی و به شکل مقاله تحقیقاتی از این دست انجام گرفته است . اما در مورد بعد داستانی و نمایشی حکایت های فارسی شیخ اشراق ، تا کنون تحقیق جامعی صورت نگرفته است .

1-3 فرضیه های تحقیق :

آنچه در این تحقیق به عنوان فرضیه مورد جستجو قرار گرفته است به شرح زیر است :

- 1 . آثار فارسی شیخ اشراق را می توان به عنوان اثری ادبی نیز مورد بررسی قرار داد و عناصر داستانی موجود در این داستان های کوتاه قابلیت تطابق با آنچه در زبان امروز عناصر داستان گفته می شود را دارا است .
- 2 . حفظ شدن وحدت زبانی و دیدگاه کل نگر یکی دیگر از خصیصه های ساختاری این آثار است .
- 3 . فرض بر اینست که حد اقل برخی از داستان های کوتاه فارسی " سهروردی " از ویژگی های داستان مدرن برخوردارند ، بنابراین می توان این داستان ها را بوسیله روش های ساخت گرایانه ، مورد تحلیل قرار داد .
- 4 . چون این ساختارها مشابه و تقریباً یکسان انگاشته شده اند ، بنابراین هشت داستان کوتاه یاد شده را می توان هشت فصل یک داستان بلند یا رمان قلمداد کرد .

¹ .Desaussur, Ferdinand